

Aneksiona kriza i Friedjungov proces

LIVIA KARDUM*

Sažetak

Aneksija Bosne i Hercegovine i bosanska kriza samo je jedan, ali važan fragment nesretne bosansko - hercegovačke povijesti koja danas doživljava svoje najtragičnije dane. Srpska agresija na to područje nagoni na ponovno proučavanje nekih ključnih sukoba oko Bosne i Hercegovine, a posebno austrougarsku aneksiju Bosne i Hercegovine koja je početkom 20. stoljeća zaprijetila Evropi otvorenim ratnim sukobom i Friedjungova procesa koji razotkriva sve metode rada austro-ugarskog političkog vrha. Austrougarska aneksija Bosne i Hercegovine nije Monarhiji donijela toliko željenu političku stabilnost i samo na kratko je zaustavila aspiracije Srbije prema prema tom istom području.

Aneksiona kriza bila je jedna u nizu političkih kriza, koja je početkom 20. stoljeća zaprijetila Evropi otvorenim ratnim sukobom. Izazvala ju je Austro-Ugarska aneksijom Bosne i Hercegovine, koju je odlukom Berlinskog kongresa držala pod okupacijom. Ona je željela iskoristiti oslabljenost Rusije zbog rata s Japanom i svoj privremeni status u Bosni i Hercegovini promijeniti u trajni. Austro-Ugarska je to željela provesti formalno u dogovoru s Rusijom s obzirom da je i Rusija željela odobrenje za promjenu režima plovidbe kroz Bospor i Dardanelle. S tim u vezi, sastali su se austro-ugarski ministar vanjskih poslova Aerenthal i ruski ministar vanjskih poslova Izvoljski, ali dok je Izvoljski smatrao da je njegov pristanak na aneksiju povezan i uvjetovan pristankom da se Rusiji odobri promjena režima tjesnaca, Aerenthal je proveo aneksiju bez suglasnosti velesila, smatrajući da je ruski pristanak dovoljan. To mu je pošlo za rukom isključivo zahvaljujući podršci svoje velike saveznice Njemačke. Izvoljskom, naprotiv, Francuska i Velika Britanija nisu odobrile planove u vezi s tjesnacima pa se Rusija osjećala izigranom. Zbog toga je umalo došlo do izbivanja ratnog sukoba ne samo između Austro-Ugarske i Rusije već i Austro-Ugarske i Srbije, koja se također nadala proširenju prema Bosni i Hercegovini. No, ipak, blok Centralnih sila bio je ovaj put jači pa su se i Rusija i Srbija morale pomiriti s gotovim činom.

Kako se u jednom trenutku krize činilo da je ratni sukob između Austro-Ugarske i Srbije neizbježan, po nalogu Aerenthala i prema dokumentima Ministarstva vanjskih poslova, ugledni austrijski povjesničar dr. Heinrich Friedjung napisao je seriju novinskih članaka u kojima se razotkriva podrivačka djelatnost srpske vlade i njezina povezanost s prvacima najjače opozicijske grupacije u hrvatskom Saboru: Hrvatsko-srpske koalicije. No, kako do rata ipak nije došlo, a jedan članak dr. Friedjunga je ipak objavljen, pružena je mogućnost predsjedniku Hrvatsko-srpske

*Livia Kardum, docent Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu na predmetu Suvremena politička povijest, Vanjsko-politički odsjek.

koalicije, Supilu i ostalim njezinim prvacima da sudskim putem dokažu svoju nevinost. To im je i uspjelo, ali su na suđenju dr. Friedjungu razotkrivene sve metode rada austro-ugarskog političkog vrha, koji nije prezao ni od intriga, ni od falsifikata i prijevara da bi uništio svoje političke protivnike, što Južnim Slavenima Monarhije nije ulijevalo nadu u bolje političko sutra unutar njezinih granica.

Aneksija Bosne i Hercegovine i bosanska kriza samo je jedan, ali važan fragment nesretne bosansko-hercegovačke povijesti, koja danas doživljava svoje najtragičnije dane. Agresija Srbije na to područje nagoni na ponovno proučavanje nekih ključnih sukoba oko Bosne i Hercegovine pa tako i austro-ugarske aneksije koja Monarhiji nije donijela toliko željenu političku stabilnost, a samo je nakratko zaustavila aspiracije Srbije prema tom području. Austro-ugarska aneksija Bosne i Hercegovine 1908. godine izazvala je tešku međunarodnu krizu, koja je mogla u najboljem slučaju završiti samo lokalnim ratom sa Srbijom, ali je nezadovoljstvo europskih velesila bilo toliko da je u ponešto drukčijim okolnostima moglo doći i do ratnog sukoba širih razmjera. Naime, austro-ugarskoj diplomaciji je uspjelo ono nevjerojatno: navući na sebe bijes ne samo Srbije i njezina zaštitnika Rusije kao i nezadovoljstvo Francuske i Velike Britanije nego izazvati ljutnju i vlastitog saveznika - Njemačke. Da paradoks bude veći, aneksija Bosne i Hercegovine imala je sve izgleda da se uspješno realizira, a ona je, nasuprot tome, postala klasičan primjer nespretnosti austro-ugarske diplomacije i njezine nesposobnosti da dobro zamišljenu političku akciju privede sretnom kraju.

Bosna i Hercegovina je odlukom Berlinskog kongresa došla pod austro-ugarsku okupaciju odnosno administrativnu upravu, koju Otomansko Carstvo više nije bilo u stanju provoditi u svojim perifernim provincijama. Ali, iako je Otomansko Carstvo zadržalo formalni suverenitet nad Bosnom i Hercegovinom, tridesetogodišnja austro-ugarska okupacija bila je dovoljno dugo razdoblje da se svijest o privremenosti tog stanja polako potisne u korist trajnoga. Međutim, politiku mirnog iščekivanja prekinula je mladoturska revolucija, koja je u početku - s obzirom na dobru suradnju mladoturaka s potlačenim narodima Otomanskog Carstva - obećavala konsolidaciju i ozdravljenje integralnog carstva, a to je moglo dotadašnji status Bosne i Hercegovine dovesti u pitanje. Zato je Austro-Ugarska s izrazitim zanimanjem i opravdanom zabrinutošću pratila razvoj događaja, a pridružila joj se i Rusija u nadi da će joj teškoće kroz koje prolazi Otomansko Carstvo omogućiti promjenu režima prolaza kroz Moreuze. Ta zajednička zabrinutost i interes stvorili su povoljne preduvjete da se dva mnogonacionalna i ne baš stabilna carstva, austrougarsko i rusko, mirno dogovore na račun trećeg, umirućeg carstva - turskog.

I.

Austro-ugarska vanjska politika dobila je novi polet 1906. godine dolaskom novog ministra vanjskih poslova baruna Aloisa von Aerenthala. Aerenthal je prije nego što je preuzeo ministarstvo vanjskih poslova bio veoma uspješni ambasador u Petrogradu i kao takav dobar poznavalac Rusije i njezine politike. Bio je svjestan da će se Rusija nakon katastrofalnog poraza u ratu s Japanom ponovno vratiti svojoj europskoj politici. Međutim, nije smatrao da zbog toga mora doći do spora između Austro-Ugarske i Rusije, već, naprotiv, da je sporazum između dva carstva i te kako moguć. Vojna slabost Rusije primorat će je na koncilijantnost pa je Aerenthal čak sanjario o obnovi trocarskog saveza ili Svete alijanse. Aerenthal u principu nije bio pobornik rata, pa čak ni protiv Srbije, iako se silno bojao njezina pogubnog utjecaja na Južne Slavene

u Austro-Ugarskoj. Strahovao je i od panslavizma, iako je bio sklon Rusiji, a svojom energičnom politikom želio je u stvari Austro-Ugarskoj ne samo povratiti sjaj velike sile nego i osloboditi je ponižavajućeg tutorstva Njemačke.

Aerenthal je bio vrlo kompleksna politička ličnost, koja je u sebi ujedinjavala mnoge, potpuno kontradiktorne, osobine. Bio je neobično bistar, ali samo polovično, jer je istovremeno posjedovao blistav um i sposobnost duboke i dalekovidne percepcije, ali isto tako i nepovezane i fragmentarne, koja nikada nije bila u stanju sagledati europske probleme u cjelini. Mnoge je probleme veoma jasno uočavao, a na neke je bio potpuno slijep. Svojom krutom arogancijom, taštinom i razmetljivošću želio je stvoriti dojam energičnog svjetskog političara, što je ipak bilo daleko od istine. Njegove političke vizije bile su čudna mješavina genijalnih ideja i potpunih utopija. San o trocarskom savezu i Austro-Ugarskoj kao velikoj svjetskoj sili bio je doista nerealan. Aerenthalovu politiku njegovi su biografi okarakterizirali kao mješavinu pretencioznosti i finoće, sile i lukavstva, realizma i cinizma. Bio je sklon rovarstvu, razarajućim intrigama i nametanju volje silom, za što nije bilo stvarne snage, pa je njegova politika puna naglih i nepredvidivih poteza, zaleta, započetih akcija, koje nakon prvotnog poleta ostaju nedovršene i neprivedene adekvatnom kraju.¹

Najbolji je primjer Aerenthalove politike upravo aneksija Bosne i Hercegovine, koja je tempirana u najbolje vrijeme, u povoljnim vanjskopolićkim uvjetima i s obećavajućom unutrašnje političkom perspektivom, a s katastrofalnim rezultatom. Što je Aerenthal želio i mogao postići aneksijom Bosne i Hercegovine?

1) Iskoristiti slabost Otomanskog Carstva, osloboditi Bosnu i Hercegovinu privremenog statusa i omogućiti joj brz i moderan razvitak.

2) Sporazumjeti se s Rusijom o aneksiji i stvoriti pretpostavke za daljnje približavanje Rusije Austro-Ugarskoj i Njemačkoj.

3) Afirmirati Austro-Ugarsku kao veliku silu koja samostalno, aktivno i energično sudjeluje na europskoj političkoj sceni i sama rješava svoje probleme.

4) Osujetiti velikosrpske ekspanzionističke planove, koji su još od 1804. godine kao svoj glavni ratni cilj isticali proširenje Srbije na Bosnu i Hercegovinu i Crnu Goru.²

5) Promjenom statusa Bosne i Hercegovine stvoriti nadu u moguću reorganizaciju cjelokupne Dvojne Monarhije.

Nažalost, Aerenthal nije uspio realizirati ni jednu točku svoga plana, već je, naprotiv, u svemu postigao upravo suprotno.

Trenutak turske slabosti bio je, doduše, povoljan za austro-ugarsku akciju, ali Austro-Ugarska nije vodila računa da bi aneksija mogla ugroziti i izrazito dobre njemačko-turske odnose. Zato je car Wilhelm, tek kad se stvorila perspektiva razbijanja francusko-britansko-ruskog zbliženja, odlučio poduprijeti austro-ugarsku aneksiju Bosne i Hercegovine.³

¹ Edward Crankshaw: *The Fall of the House of Habsburg*, London 1972.

² Vasa Čubrilović: *Istorija političke misli u Srbiji XIX veka*, Prosveta, Beograd 1958, str. 168

³ Edward Crankshaw, *nav. dj.*, str. 349.

Što se sporazuma s Rusijom tiče, do kojeg je Aerenthalu i u daljnjoj perspektivi bilo stalo, uspio je postići upravo suprotno: bespovratno udaljšavanje Rusije od Austro-Ugarske i Njemačke, oživljavanje ruskog interesa za Balkan i navući gotovo histeričnu mržnju ruskog ministra vanjskih poslova Aleksandra Izvoljskog (Alexander Izvolsky) i potaknuti konsolidaciju Trojne antante.

I od afirmacije Austro-Ugarske kao velike svjetske sile nije bilo ništa, jer aneksiju nije uspjela sama privesti kraju bez pomoći i podrške svoje velike saveznice Njemačke, čime se još više učvrstio austro-ugarski inferiorni status u njihovim međusavezničkim odnosima.

U slamanju velikosrpske ekspanzije, Austro-Ugarska je također zakazala. Srbija se, doduše, morala pomiriti s aneksijom Bosne i Hercegovine, ali s obzirom da je tek za dlaku izbjegla ratni sukob s Austro-Ugarskom, u Srbiji se učvrstilo uvjerenje da je najopasniji neprijatelj egzistenciji Srbije upravo Austro-Ugarska i da je konačni obračun samo odgođen za povoljniju priliku.

Naposlijetku, aneksija Bosne i Hercegovine trebala je prekinuti tridesetogodišnju letargiju austro-ugarske uprave i otvoriti put za ispunjenje "austrijske misije", tj. poboljšati uvjete života tamošnjeg stanovništva otvaranjem škola, uvođenjem zdravstvene službe, gradnjom željezničke mreže, uvođenjem europskih političkih institucija i dr. Uključivanje jedne tako velike i pretežno slavenske provincije u aktivni politički život Monarhije, moglo je otvoriti put reorganizaciji Monarhije na trialističkom principu. Međutim, ubrzo je postalo jasno da od svega neće biti ništa. Situacija u Bosni i Hercegovini nije se poboljšala ni ekonomski ni politički. Uvedeno je, doduše, opće pravo glasa za Carevinsko vijeće, ali za bosanskohercegovački sabor sačuvano je staro ograničeno izborno pravo i sustav izbornih "kurija" - veleposjeda, gradova i seoskih općina, s time da je svaka izborna kurija još podijeljena u fiksnom omjeru na tri vjeroispovijesti: pravoslavnu, katoličku i muslimansku. Na taj način muslimanski veleposjednici bili su dva puta zastupljeniji od srpsko-hrvatske većine.⁴

Ali nisu ostali nezadovoljni samo Hrvati i Srbi u Bosni i Hercegovini. Aneksiona kriza dobila je i negativan unutrašnjepolitički epilog. Naime, austro-ugarske vlasti su u toku aneksione krize, kad se očekivao rat sa Srbijom, željele pružiti dokaze za srpsku krivicu, a istovremeno uništiti opoziciju u vlastitoj zemlji. Zato su loše konstruiranim intrigama optužili hrvatsko-srpsku opoziciju u Monarhiji da je produžena ruka velikosrpske propagande i njezine podrivačke djelatnosti. Tako su ugarske vlasti 1909. u Zagrebu povele veleizdajnički proces protiv skupine uglednih Srba da bi naposljetku čast Monarhije morao spašavati sam car pomilovanjem optuženih. Drugom takvom procesu iste godine kumovao je sam Aerenthal zahvaljujući svojoj arogantnoj nepopustljivosti. Taj tzv. Friedjungov proces bolno je razgolio austro-ugarsku diplomaciju i pokazao pravo lice austro-ugarske politike prema Južnim Slavenima unutar vlastitih granica, ne ostavljajući im mnogo nade za bolje političko sutra.

Ruskog ministra vanjskih poslova Izvoljskog smatrali su Aerenthalovim političkim blizancem, što je on dijelom i bio. Izvoljsky je, poput Aerenthala, bio sklon mirnom rješavanju problema i žudio je da svoju zemlju, nakon debakla u ratu s Japanom, ponovno afirmira kao europsku i svjetsku veselisu. Za Balkan nije bio zainteresiran, ali zadobiti kontrolu nad Moreuzima činio mu se idealnim, pogotovo jer se tvrdilo da bi rat s Japanom završio drukčije da je ruska crnomorska flota mogla proći kroz tjesnace i pružiti pomoć.

⁴ A. J. P. Taylor: *Habsburška monarhija 1809-1918*, Znanje, Zagreb 1990, str. 270.

Pritom je potpuno smetnuo s uma da je to sada, kada je glavnina ruske flote već uništena, postalo sasvim akademsko pitanje. U svakom slučaju, Izvolsky nije robovao panslavističkoj ideji, ali je bio neobično osjetljiv na rusko javno mnijenje, kod kojega je osjećaj slavenske solidarnosti bio znatno izraženiji nego kod ruskih visokih političkih krugova.⁵ Poput Aerenthala, Izvolsky je posjedovao pronicljivu inteligenciju, ali Aerenthal je ipak bio prepredeniji i lukaviji. No, to samo po sebi ne bi bilo tako tragično, jer ih je povezivao zajednički interes, ali činjenica da su obojica bili podjednako iznimno ambiciozni, razmetljivi i izrazito tašti nije obećavala trijumf političke mudrosti.

Tako je i protekao 16. rujna 1908. godine sastanak u Buchlau, ladanjskom dvorcu kasnijeg austro-ugarskog ministra vanjskih poslova grofa Leopolda Berchtolda. Što su se zapravo dogovorili Izvolsky i Aerenthal nije moguće sa sigurnošću rekonstruirati, jer ni jedan ni drugi nisu vodili bilješke niti je vođen zapisnik. Sigurno je samo to da Aerenthal u principu nije imao ništa protiv promjene režima prolaza kroz Moreuze, a Izvolsky se u principu nije protivio austro-ugarskoj aneksiji Bosne i Hercegovine. No, možda Izvolsky aneksiju nije očekivao tako brzo i bez traženja suglasnosti i ostalih zemalja sudionica Berlinskog kongresa, a Aerenthal da se promjena režima Moreuza ne odnosi samo na prolaz ruskih ratnih brodova kako je to želio Izvolsky. Međutim, čini se da je obojicu zaslijepila njihova vlastita ambicija i pohlepa, pa su iz neodređenih formulacija svaki za sebe zaključili najpovoljniju varijantu: Aerenthal da je put za aneksiju slobodan, a Izvolsky da je Rusiji Carigrad na dohvata ruke.

Kad je 5. listopada car Franjo Josip potpisao dekret o aneksiji, Izvolsky je upravo bio u Parizu, na putu za London, i činilo se da nije suviše uznemiren. Bio je gotovo siguran da neće biti teško dobiti pristanak svojih prijatelja iz Trojne Francuske i Velike Britanije za promjenu režima plovidbe kroz Moreuze pa je zato savjetovao uznemirenoj Srbiji da se pomiri s tom činjenicom. No, već u Parizu nije naišao na odaziv kakav je očekivao, a kad nakon tri dana pregovaranja nije uspio dobiti ni pristanak britanskog ministra vanjskih poslova sir Edwarda Greya, Izvolsky je shvatio da od toliko željene kompenzacije neće biti ništa. Naime, Grey se nije mogao složiti da slobodan prolaz kroz Moreuze dobiju samo ruski ratni brodovi, a brodovi ostalih sredozemnih zemalja ne. Dakako, Izvolsky nije mogao računati na podršku Berlina, iako je, ojađen, i tamo zatražio pomoć. Njemačka je diplomacija, baš naprotiv, zlurado pratila njegova bezuspješna nastojanja u Parizu i Londonu, u nadi da će Izvolsky zaključiti kako Rusija nema koristi od prijateljstva s Francuskom i Velikom Britanijom. Zbog toga je Berlin odbio projekt zajedničkog francusko-britansko-talijansko-njemačkog posredovanja između Austro-Ugarske i Rusije, ostavljajući time Francuskoj i Velikoj Britaniji da same snose svu težinu uskraćivanja njihove prijateljske pomoći Izvolskom. Istovremeno se Njemačka založila da se Austro-Ugarski položaj učvrsti, izglađivši njezin spor s Turskom, što je Austro-Ugarsku, doduše, koštalo 54 milijuna zlatnih kruna.

U međuvremenu, austro-ugarsko-ruski odnosi prilično su se zategli i vojske objiju strana izvršile su mobilizaciju, iako nije došlo do pokreta trupa prema granici. Izgledalo je da će svakog trena doći do rata, i to ne samo s Rusijom već i sa Srbijom, ohrabrenom ruskom mobilizacijom. I ovaj put morala je uskočiti Njemačka ultimativnim zahtjevom Petrogradu da prizna aneksiju i isto zatraži i od Srbije.

⁵ F. Supilo je 1915. godine u Petrogradu primijetio ravnodušnost prema Slavenima u svim službenim krugovima. Panslavizam koji se susreće tu i tamo na dvorcu i kod inteligencije je sentimentalna i bez zdravog korijenja osim ukoliko se ne identificira s apsolutnim samodržavljem ... za uvećanjem moći i sjaja krune Romanova - tvrdio je Supilo. Josip Horvat: *Supilo - roman hrvatskog političara*, Zagreb 1938, str. 364.

Izvolsky je morao popustiti pred njemačkom prijetnjom. Rusija nije bila spremna na rat ni vojno, ni financijski, ni politički. Nakon ruskog povlačenja 24. ožujka 1909, ni Srbiji nije preostalo ništa drugo nego da prihvati ultimatum Austro-Ugarske i 31. ožujka prizna aneksiju Bosne i Hercegovine, uz obećanje da će u buduću voditi politiku dobrosusjedskih odnosa.⁶

Poniženje Izvolskog bilo je potpuno, ali, suprotno očekivanju Berlina, on nije za to okrivljivao Francusku i Veliku Britaniju, nego samo i isključivo Aerenthala, koji ga je - kako je tvrdio - besramno prevario. Izvolsky, izrazito samouvjeren i tašt, nije mogao preboljeti da je tako - gotovo početnički - "uhvaćen na spavanju", pogotovo što će ga to koštati ministarskog položaja. Zato će on kao novi ruski ambasador u Parizu pretočiti svu svoju mržnju prema Aerenthalu u naglašeno nepomirljivu antiaustro-ugarsku politiku, što nije bilo bezopasno s obzirom da je Francuska bila najznačajnija ruska kontinentalna saveznica.

Austro-Ugarska je tako naposljetku dobila Bosnu i Hercegovinu, izbjegla rat, ali izazvala nezadovoljstvo zemalja Trojne antante, jer je prekršila međunarodni ugovor i dovela ih pred gotov čin. Izazvala je ujedno i nezadovoljstvo Južnih Slavena unutar vlastitih granica, neopravdano optuživši njihove istaknute političke predstavnike za neloyalnost i izdaju.

II.

Taj zlosretni epilog započeo je serijom nepotpisanih članaka, objavljivanih od 29. listopada do 21. studenoga 1908. godine, u *Reichspostu*, u kojima se optužuju tadašnji ugarski ministar trgovine Franjo Kossuth i njegova Nezavisna stranka da je u borbi protiv bivše ugarske vlade održavao veleizdajničke veze s političarima i državicima Srbije, kako bi na taj način primorao cara na popustljivost prema mađarskim zahtjevima. U tu rabotu bili su kao posrednici - tvrdilo se u *Reichspostu* - upleteni i Frano Supilo, Svetozar Pribičević i dr. Edo Lukinić, koji su za svoje usluge od srpske strane dobivali značajna financijska sredstva.

Oštrica ovih članaka bila je, doduše, uperena protiv Kossutha i "nezavisnjaka" zbog želje prestolonasljednika da se oslabi njihov položaj u vladi, ruši vlada i na čelo Ugarske dovede nova garnitura političara lojalnih provedbi austro-ugarske nagodbe. Međutim, kako sam car nije bio voljan da se prekopava po jedva prebrojenoj neugodnoj prošlosti tadašnjih članova vlade, optužbe su mogle imati neugodne posljedice samo za članove omražene Hrvatsko-srpske koalicije. Autor članaka bio je suvlasnik i urednik prestolonasljedniku Franji Ferdinandu bliskog *Reichsposta* dr. Funder, ali kako su članci bili nepotpisani, oklevetani zastupnici Hrvatsko-srpske koalicije u Saboru podnijeli su tužbu krajem 1908.g. protiv odgovornog urednika Heinricha Ambrosa.

Drugi udar došao je kad je aneksiona kriza bila na vrhuncu, kad se svaki tren očekivalo izbijanje rata sa Srbijom. U novinama *Neue freie Presse* objavljen je članak poznatog i uglednog austrijskog povjesničara dr. Heinricha Friedjunga, u kojem on optužuje Srbiju da je šurovala s ugarskom Nezavisnom strankom protiv Habsburgovaca kao i za neprekidnu urotničku djelatnost sve do 1903.g., a sve sa ciljem da pomogne Madarima da se otrgnu od Austrije, a Srbija bi za nagradu dobila Bosnu i Hercegovinu. Hrvatsko-srpska koalicija i Srpska samostalna stranka u stalnom su kontaktu s

⁶ Pierre Renouvin: *Evropska kriza i prvi svjetski rat*, Naprijed, Zagreb 1965, str. 131-135.

Beogradom, odakle dobivaju uputstva i materijalnu nagradu. Kao dokaz za svoje tvrdnje Friedjung navodi izvještaj načelnika kulturnog odjeljenja pri Ministarstvu vanjskih poslova dr. Miroslava Spalajkovića, u kojem izvještava ministra vanjskih poslova o svom agitacijskom putu po Ugarskoj i kontaktima s jednim zastupnikom Hrvatsko srpske koalicije u Saboru kao i dogovor sa Srpskom samostalnom strankom o stavljanju na raspolaganje srpskoj vladi pet svojih novina u Hrvatskoj: *Srbobrana* i *Srpskog kola* iz Zagreba, *Srbina* iz Gospića, *Slobode* iz Mitrovice i *Srpske misli* iz Sremskih Karlovaca kao uzvrat za novčanu potporu.

Supilo je bio posebno naveden, jer je navodno savjetovao predsjedniku srpske vlade Nikoli Pašiću da svoj odmor u ljeto 1907. godine provede u Crikvenici, kako bi lakše mogao stupiti u vezu sa svojim političkim prijateljima iz južne Ugarske.

Naposlijetku Friedjung otkriva aktivnost srpskog društva "Slovenski jug", koje je nastojalo stjecati pristalice u Bosni, a s mladoturskim komitetom sklopilo je savez da u slučaju rata Srbije i Turske protiv Austro-Ugarske u Bosni bukne građanski rat. Friedjung navodi i srpske "zločinačke namjere" protiv bugarskog kralja Ferdinanda i crnogorskog kneza Nikole pa zaključuje: "Bude li austrijskom oružju izdan nalog da istrijebi urotničko gnijezdo u Beogradu i pomogne zdravim elementima srpskog pučanstva da dođu do pobjede, bilo bi to kulturno djelo najveće vrijednosti, ne samo korisno za Austro-Ugarsku Monarhiju, već će također osloboditi čitav jedan narod od bande zavjerenika ... koji samo siju sjeme zla, upropašćujući srpsku državu kupovanjem oružja i spremanjem rata."⁷

Odmah po izlasku Friedjungova članka, predsjednik koalicije dr. Grga Tuškan i dr. Bogdan Medaković šalju brzojav redakciji *Neue freie Presse* u kojem tvrde da su navodi dr. Friedjunga obične izmišljotine ponovljene iz *Reichsposta* pa ga pozivaju da otvoreno iznese sva inkriminirana imena kako bi se i njemu dala mogućnost da svoje tvrdnje dokazuje na sudu.

Friedjung na to odgovara 28. ožujka, izjavom u *Neue freie Presse*, da se njegov članak temelji na nepobitnim materijalima koji su mu stajali na raspolaganju i koristio ih je podjednako pažljivo i kritično kao i svaki drugi povijesni dokument koji je koristio u svojim ranijim knjigama. S obzirom na njegovo veliko iskustvo kao povijesničara, Friedjung očekuje da mu se vjeruje da ipak zna razlikovati istinite akte i čiste povijesne istine od krivih i da se ne povodi političkim strastima i osobnom mržnjom. Zato zahtijeva da se i ovom njegovom članku prizna puna povijesna vjerodostojnost.⁸

Friedjung je također odbio Spalajkovićeve prijedlog da se dokument na temelju kojeg ga se optužuje dade pred časni sud stručnih vještaka.

Koaliciji tako nije preostalo ništa drugo već da protiv Friedjunga podnesu kolektivnu tužbu zbog klevete, a zasebnu tužbu podnio je i Supilo. Kako su se te tužbe temeljile na istim pretpostavkama kao i prethodna protiv *Reichsposta*, bile su spojene u jedan postupak, a glavna rasprava zakazana je za 9. prosinca 1909. godine. Međutim, Friedjung ni tada nije bio uznemiren tvrdeći bečkom dopisniku *Obzora* da posjeduje neoborive dokumente i da tužitelji svojom tužbom čine samoubojstvo.⁹

⁷ Hodimir Sirotković: *Pravni i politički aspekti procesa Reichspost - Friedjung*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti; Starine, knjiga 52, Zagreb 1962, str. 64-69.

⁸ isto, str. 72.

⁹ isto, str. 72-73.

Friedjungova sigurnost proizlazila je iz činjenice da je te neoborive dokumente dobio od samog Aerenthala, a prikupilo ih je austro-ugarsko poslanstvo u Beogradu. Na temelju njih, Aerenthal je od Friedjunga naručio seriju članaka s ciljem da pred javnošću opravda predstojeći obračun sa Srbijom i da po kratkom vojno-kaznenom postupku likvidira opasnu Hrvatsko-srpsku koaliciju, a naročito Supila.

Supilo je Aerenthalu, a i samom prestolonasljedniku, bio poseban trn u oku, jer Supilo je bio izuzetna politička ličnost, veliki hrvatski rodoljub i nepotkupiv čovjek, kojeg je borba za jedinstvenu Hrvatsku i Hrvate, podijeljene između Austrije i Ugarske, motivirala i nadahnula da postigne ono što se činilo nemogućim: uspostavi suradnju ne samo između Srba i Hrvata u Austro-Ugarskoj već i njihovu zajedničku suradnju s Mađarima.

Uspostaviti odnose dobre političke suradnje između Hrvata i Srba u Austro-Ugarskoj nije bilo nimalo lako, jer u pravaškom tjedniku *Crvena Hrvatska* od 7. veljače 1891. godine Supilo o politici Srba u Hrvatskoj piše da su se izjalovili svi dosadašnji pokušaji da dođe do sporazuma sa Srbima jer oni i u Banovini i u Dalmaciji i u Bosni i Hercegovini vode politiku ekskluzivizma s ciljem da u suradnji s tuđinom posrbe Hrvate i onemoguće njihov razvoj i državno ujedinjenje Hrvata.¹⁰ Od Srba se samo traži da kao manjina priznaju da su hrvatski državljani u hrvatskoj državnoj zajednici i sve dok budu nastojali da u suradnji s tuđincima sve posrbe, o slozi s Hrvatima ne može biti ni govora - tvrdi Supilo.¹¹ Hrvati se ne žele pretapati u pleme koje se pokazalo nesposobnim i koje, usprkos svojoj tobož slobodi, nazaduje ... i želi Hrvate iskorijeniti, jer Supilo smatra da Hrvati imaju sve uvjete za narodni i državni opstanak.¹²

Međutim, glavna opasnost Hrvatima ne prijete od samih Srba Austro-Ugarske, već od politike dualizma, koja se kreira u Beču. Hrvatska politika zato ima - prema Supilu - točno opredijeljeni cilj: da se okupe u jednu skupinu Hrvatska, Slavonija, Dalmacija i Istra, a zatim okupirane zemlje Bosne i Hercegovine. Iz njih da se načini jedna država s hrvatskim narodnim obilježjem, rješavajući s ostalim narodima i zemljama Monarhije dogovorno neke poslove, koje će utvrditi kao zajedničke.¹³ Rezultat tog Supilova plana su Riječka i Zadarska rezolucija iz 1905. godine, koje su okupile sve hrvatske stranke, i one iz austrijskog i one iz ugarskog dijela Monarhije, a pridružile su im se i srpske stranke, kao i predstavnici Talijana. Srpske stranke su priznanje potrebe prisajedinjenja Dalmacije Hrvatskoj i Slavoniji uvjetovale obaveznom priznanjem ravnopravnosti srpskog naroda s hrvatskim od strane Hrvata.¹⁴ Svi su se složili da svaki narod ima pravo da slobodno i neovisno odlučuje o svom biću i svojoj sudbini pa zato podržavaju borbu Mađara za državnom samostalnošću u nadi da će stečena prava i slobode koristiti i hrvatskom narodu, prvenstveno ujedinjenjem Hrvatske i Slavonije s Dalmacijom.

To je bio snažan udarac bečkoj politici dualizma i samom caru, koji nije htio ni čuti o popuštanju Mađarima što se tiče uvođenja mađarskog jezika kao komandnog u ugarsku vojsku, a ni o priključenju Dalmacije ugarskom dijelu Hrvatske. Stvaranje

¹⁰ Josip Horvat, *nav. dj.*, str. 20-21.

¹¹ *isto*, str. 21.

¹² *isto*, str. 51.

¹³ *isto*, str. 54.

¹⁴ *isto*, str. 137.

Hrvatsko-srpske koalicije krajem 1905. godine i rušenje u Saboru omraženog mađarskog režima u Hrvatskoj, pokazalo je i Beču i Pešti da se radi o jakoj i opasnoj političkoj grupaciji koja čak ugrožava neke ustaljene kanone funkcioniranja dvojne monarhije. Supilo, koji pomno prati razvoj događaja i na Balkanu i u samoj Monarhiji, još 1896. godine piše: "U politici sentimentalnost mogu da gaje mali potlačeni narodi, inače veliki misle samo na svoje interese, spravni da i brata zadave ili puste zadaviti, samo ako je to njima od koristi. Narodu se, dakle, nije uzdati, da će ga iko pomoći ni za to kome svoj ni zato što mu je druga, nego ako što sam ne steče po drugome trudno!"¹⁵ A o tome kakva treba biti politika Hrvata u ovim teškim vremenima, Supilo 1898. piše: "Danas je stanje uopće vrlo teško. Događaji se slijede grozničavom brzinom. Hrvatski narod može sve da proigra, ako ne bude dorasao položaju, ako hrvatski vođe hrvatskim okom ne budu promatrali situaciju. A opet hrvatski narod može i mnogo da se okoristi. Na nama je dakle da biramo. Povijest nas hrvatska uči da su stari Hrvati u svim životnim pitanjima, u svim odlučnim momentima za narodnu stvar izgubili glavu. Izraz nije nimalo oštar. Možemo dakle mirmo suditi. Pa nalazimo, da su stari Hrvati iz inata, iz nesloge ili iz tko zna iz šta, mnogo puta sasvim protivno radili, nego što je hrvatska korist zahtijevala. Sva krv, svo junaštvo njih bilo bi uništeno jednom naopakom odlukom. Je li ili nije ovako? Hoćemo li i mi da ih nasljedujemo? Ne ćemo li se već jednom opametiti, te početi gledati za vlastitu korist i vaditi kestenje za sebe, a ne za drugoga?"¹⁶ - pita se Supilo.

Supilo se zbog svoje emancipatorske politike činio izuzetno opasnim, a zbog suradnje s mađarskom opozicijom navukao je mržnju i Franje Ferdinanda i Aerenthala. Suradnja s Mađarima će se doduše ubrzo okončati i izrasti u ogorčenu opoziciju zbog željezničarske pragmatike, ali Beč ni tada neće moći pridobiti Supila na svoju stranu, što se činilo veoma važnim uoči same aneksije. Naime, Beč je svakako želio za aneksiju pridobiti Supila, a time i Koaliciju tj. Južne Slavene u Monarhiji. S tom namjerom se u proljeće 1908. godine sa Supilom sastao povjerenik prestolonasljednika Franje Ferdinanda i predsjednik austrijske Kršćansko-socijalne stranke dr. Karl Lueger. No, Supilo je već imao u potpunosti formiran stav o Bosni i Hercegovini. Smatrao je da Austro-Ugarska može opstati u okupiranim istočnim krajevima samo kao Hrvatska, a Habsburgovci imaju pravo na Bosnu i Hercegovinu isključivo kao hrvatska dinastija, s time da Hrvatska nije nikakav most *Dranga nach Osten*, već individualna, narodna državna tvorevina sa svojim pravima i težnjama. Ali Supilo naglašava "samo do Drine", jer preko Drine Hrvatska nema što tražiti..." Tamo su naša srodna braća, koja doduše ne priznaju nam ovo pravo ... ali to nam ne daje pravo, da im mi ne priznamo što je njihovo!"¹⁷ Zato Supilo odgovara Luegeru da bi se Hrvati mogli angažirati za aneksiju samo onda ako bi se te zemlje anektirale Hrvatskoj emancipiranoj od Ugarske.¹⁸ Međutim, austrijska strana nije namjeravala ni ovaj put bilo što dati Hrvatima za njihovu lojalnost. Supilovi uvjeti značili su zato za Franju Ferdinanda čisto odbijanje suradnje od strane Hrvatsko-srpske koalicije i s time su bile potvrđene Supilove zle slutnje da je prestolonasljednik tako ogorčeno protiv Madara zbog toga što su oni nametnuli dualizam, koji sputava vlast krune. Južni Slaveni trebaju u njegovoj politici

¹⁵ isto, str. 52

¹⁶ isto, str. 54.

¹⁷ isto, str. 55.

¹⁸ isto, str. 220.

biti samo protuteža Mađarima i ništa više od toga. Zato je trializam Franje Ferdinanda bio samo do posljednje konsekvencije primijenjena politika *divide et impera* i egoizma Habsburgovaca, a ne rezultat simpatija za Južne Slavene.¹⁹ I kad su se 19. listopada 1908. sastali zastupnici Koalicije, Supilo je izjavio da se takva aneksija ne može priznati, jer ako je potrebno priznanje od strane Hrvatske, onda ona ima pravo i da pita što za to dobiva. Zato treba sazvati sabor, gdje Koalicija ima većinu, i formulirati zaključke. Zastupnici su se složili sa Supilom i Koalicija nije odaslala "zahvalnicu" zbog provedene aneksije Bosne i Hercegovine.²⁰ To je bio dodatni i presudni razlog zbog kojeg je trebalo Supila i vođe Koalicije pošto-poto onemogućiti, pogotovo ukoliko predstoji rat Monarhije sa Srbijom. Serija članaka dr. Friedjunga trebala je pružiti objašnjenje za poduzete mjere protiv Supila i prvaka Koalicije, a u ratnoj psihozi teško bi se mogla dokazati nevinost, jer redovni sudovi ne bi funkcionirali pa bi režim imao relativno lak posao da ukloni neprijatelje svoje politike.

III.

Friedjung i Funder predložili su sudu kao dokazni materijal svaki svoju brošuru - u kojoj su bili sabrani optužujući dokumenti. Većim dijelom bili su to zapisnici sjednica i drugi materijali beogradskog društva "Slovenski jug", koji su govorili o njegovoj aktivnosti i novčanoj pomoći Supilu i Pribičeviću za Hrvatsko-srpsku koaliciju. Svi dokumenti u obje brošure bili su njemački prijevodi navodnih srpskih originalnih dokumenata, koji su bili na kratko ukradeni i u austro-ugarskom poslanstvu kopirani i prevedeni, a zatim opet vraćeni da se krađa ne bi primijetila. Zbog toga, da bi se dokazala njihova autentičnost, priložene su još i dvije fotografije dijelova jednog navodnog zapisnika "Slovenskog juga" i blagajničkog izvještaja o doznaci potpore Supilu od 6.000 dinara, iz čega je trebalo biti vidljivo da je oba izvještaja pisala ista ruka tj. tajnik društva Milan Stefanović, kao i da su prijevodi točni. Priložen je i navodno originalni koncept jednog zapisnika "Slovenskog juga", i to isključivo zbog originalnog Stefanovićeve potpisa. Uz to je bio i Spaljkovićev dokument, ali također kao prijepis preveden na njemački.²¹ Dakle, ni jedan jedini originalni dokument, samo prijepisi, prijevodi i tri faksimila, jedan autentični koncept i jedan autentični prijepis trebali su biti dovoljan dokazni materijal za krivicu Supila i Koalicije. Naravno da je svima, pa i samom Friedjungu - koji je nastupio veoma samouvjereno - bilo jasno da je to više nego dovoljno. Zbog toga je on u toku rasprave više puta naglasio da je dokumente dobio od jedne veoma visoke i s obzirom na to i veoma pouzdane osobe. Imena nije trebao navoditi, jer je bilo jasno da takvi dokumenti mogu potjecati samo iz Ministarstva vanjskih poslova tj. od Aerenthala i krugova bliskih Franji Ferdinandu. Međutim, Friedjung od Aerenthala nije uspio izmoljati ni jedan faksimil, iako ga je, gotovo očajan, u više navrata preklinjao pa čak i ukazivao na to da će protivnici iskoristiti tu slabost njegove obrane što neće pogoditi samo njega, Friedjunga, već mnogo više njegove jamce.²² Ipak, iako više no razočaran takvim držanjem Aerenthala, Friedjung još nije sumnjao u autentičnost dokumenata, koji su mu pri pisanju članaka stajali na raspolaganju. Do te poražavajuće spoznaje da je nasjeo falsifikatima on će doći tek u toku samog procesa.

¹⁹ isto, str. 225.

²⁰ H. Sirotković, *nav. dj.*, str. 63.

²¹ isto, str. 87.

²² isto, str. 119.

Aerenthal je, naprotiv, čini se, već u vrijeme kad ih je Friedjungu dao na raspolaganje, znao da su falsifikati, ali to mu nije bilo važno budući da nisu trebali biti izloženi preispitivanju. Naime, njega su već ranije upozoravali neki činovnici na Ballplatzu i sam šef generalštaba Conrad von Hotzendorf na mogućnost da su materijali koje šalje austro-ugarsko poslanstvo iz Beograda lažni.²³ Zbog toga su Friedjungovi članci trebali osvanuti samo u slučaju da rat sa Srbijom postane u potpunosti izvjestan. I u tomu se gotovo uspjelo. Greška je bila mala. Aerenthal je zakasnio samo 24 sata. Naime, već 24. ožujka stigao je ruski odgovor o priznanju aneksije, što je značilo da će se s time morati pomiriti i Srbija, što je ona i učinila 31. ožujka, pa su Friedjungovi članci postali bespredmetni. Međutim, njegov prvi i jedini članak je sutradan 25. ožujka ipak osvanuo u *Neue freie Presse* i tek je izlaženje daljnjih članaka obustavljeno. Tko je kriv za taj propust, teško je utvrditi, ali britanski povjesničar A. J. Taylor smatra da austrijski sistem jednostavno nije bio sposoban za bržu reakciju.²⁴

Proces protiv Friedjunga Aerenthalu, a ni prestolonasljedniku nije dakako bio po volji, ali kako ga nije mogao spriječiti zbog protivljenja ugarskog i austrijskog predsjednika vlade, pokušao je bar onemogućiti raskrinkavanje dokumenata kao falsifikata, što bi kompromitiralo ponajprije austrijsku diplomaciju, Ministarstvo vanjskih poslova i samog ministra, jer su na temelju lažnih dokumenata kreirali austro-ugarsku vanjsku politiku. Zato nije pustio Friedjungovu nagovaranju da ga opskrbi neophodnim faksimilima, smatrajući da će na temelju prijepisa dokumenata biti nemoguće dokazati da je njihova izvorna varijanta falsifikat. Osim toga, austro-ugarska politika je nakon provedene aneksije težila smirenju političke situaciju pa je to bio dodatni razlog protiv procesa, koji bi mogao ponovno uzvratiti prašinu.

Austro-ugarski poslanik u Beogradu, grof Johann Forgách, preko kojeg su inkriminirani dokumenti stizali u Beč, smatrao je, uznemiren, da je proces nešto najnepolitичnije što se može desiti i da bi bilo najbolje kad bi se Friedjung povukao pod bilo kojom izlikom, a ne da Ministarstvo vanjskih poslova zapetljava u sumnjivi skandal. "... Njegova osoba je od male važnosti za državu, ali nasuprot tome procesom i dokumentima bili oni istiniti ili ne, sadržaj je u svakom slučaju i odviše autentičan, bit će srpska politika i naročito sada ponovno vodeći državnik gospodin Pašić, tako kompromitirani da moramo biti spremni na prirodnu reakciju...", a to sada - smatrao je Forgách - nije u interesu Austro-Ugarske.²⁵

Forgách je, naravno, bio posebno osjetljiv s obzirom da je njegovo poslanstvo prikupilo sporne dokumente. Njegov diabolični ali iskreni komentar - da je nebitna istinitost dokumenata ako je sadržaj autentičan - daje najbolje tumačenje kako je bilo moguće s toliko nekritičnosti, bez ikakve elementarne provjere, prihvatiti sve materijale koje je u strogoj konspiraciji pribavljao austro-ugarskom poslanstvu navodni tajnik *Slovenskog juga* Milan Stefanović.

Naime, Austrijanci su već 1883. godine nabavili tekst *Načrtanja* Ilije Garašanina, srpskog ministra unutrašnjih i vanjskih poslova od 1861-1868. i utemeljitelja srpske unutrašnje i vanjske politike 19. i 20. stoljeća. Prema Garašaninu, Srbija se nalazi u nepovoljnom položaju između dviju velesila, Austrije i Rusije, koje žele podijeliti Tursko Carstvo pa im zato ne odgovara stvaranje jedne nove kršćanske države. Rusija bi time

²³ isto, str. 98.

²⁴ A. J. P. Taylor, *nav. dj.*, str. 270.

²⁵ H. Sirotković, *nav. dj.*, str. 94.

mogla izgubiti mogućnost da dobije Carigrad, a Austrija svoje Južne Slavene. "Austrija, dakle, mora pod svima obzorstajstvijima biti neprestano neprijatelj Srpske države; sporazumjenije dakle i sloga sa Austrijom jeste za Srbiju politička nemogućnost, jer bi ona sama sebi uže na vrat bacila" - tvrdi Garašanin.²⁶ Zato se Srbija, da bi opstala, mora postupno širiti prvenstveno na račun Turske tj. prema Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i sjevernoj Albaniji i postati središte velike slavenske države, jer na to ima pravo s obzirom na tradiciju stare srpske države. Zbog toga je obračun Austro-Ugarske i Srbije neminovan i neizbježan i s tim Srbija uvijek treba računati. Turske pak Slavene treba uvjeriti da je Srbija njihova prirodna pokroviteljica pa joj treba prepustiti vodstvo.²⁷ Garašanin je u tu svrhu osnovao čitavu mrežu organizacija i povjerenika u susjednim zemljama. To su obično bili viđeniji ljudi koji bi povezivali ljude, stvarali organizacije i služili kao veza Beograda i svoje oblasti. Tako, pod njegovom strogom kontrolom, rade tajni odbori u Bosni i Hercegovini, Ugarskoj i Hrvatskoj.²⁸

Ta se praksa nastavila i nakon Garašanina, kad je Ujedinjena omladina Srpska (osnovana 1866. u Novom Sadu i raspuštena 1870. u Vrscu) postala nosilac srpskog građanskog preporoda u svim općepolitičkim pitanjima ne samo u Ugarskoj već i u Srbiji. To je bio nacionalno-oslobodilački, liberalno-demokratski i kulturno-prosvjetni pokret, koji će i Austrija i Turska s pravom optuživati da je revolucionarna organizacija, jer joj je cilj bio oslobodenje i ujedinjenje svih Srba, a djelovala je preko svojih ljudi u svim krajevima gdje su živjeli Srbi na mnogo široj osnovi nego što je to uspjelo Garašaninu, pa se njezin utjecaj neće ugasiti ni kada službeno bude ukinuta.²⁹

Međutim, već krajem 19. stoljeća srpskim službenim političkim krugovima postalo je jasno da je Austro-Ugarska za Srbiju mnogo opasniji protivnik od Turske, i to kako za srpsku samostalnost tako i za ideje ujedinjenja Južnih Slavena iz Monarhije sa Srbijom. Zato nikad ni jedan vodeći političar u Srbiji nije ni pomišljao da je moguć kompromis između državnih ideja Srbije i Austrije. Obračun je bio neminovan, pogotovo što se u Srbiji nitko nije mogao pomiriti s idejom ujedinjenja Južnih Slavena unutar Austro-Ugarske.³⁰ Međutim, vodeći srpski politički krugovi znali su također da je Srbija sama suviše slaba za obračun s Austro-Ugarskom pa je srpska službena politika nastojala da ne pruži povod za obračun s nadmoćnijim neprijateljem, dok se za to ne stvore za Srbiju povoljniji međunarodni uvjeti.

Tako su širenje i propagiranje nacionalno-političkih ideja preuzele ne-vladine znanstvene institucije: Univerzitet, Srpska kraljevska akademija nauka i umjetnosti, gdje djeluje niz znanstvenika: Jovan Cvijić, Jovan Skerlić i drugi, ne samo strogo znanstveno već i šire nacionalno-politički. Njima se pridružuju mnogi kulturni i javni radnici, omladina s Univerziteta, politički emigranti iz svih srpskih i jugoslovenskih zemalja organiziranih u *Slovenskom jugu* i drugim dječkim družinama, tajnim i javnim nacionalnim i kulturnim organizacijama kao što su Narodna obrana i oficirska tajna

²⁶ Vasa Čubrilović, *nav. dj.*, str. 172.

²⁷ *isto*, str. 176.

²⁸ *isto*, str. 232.

²⁹ *isto*, str. 248.

³⁰ *isto*, str. 415.

organizacija "Crna ruka". Oni su povezani "bezbrojnim tajnim i javnim kulturnim, političkim i nacionalno-revolucionarnim i socijalno-revolucionarnim pokretima i ljudima u okolnim srpskim i jugoslovenskim zemljama pod Turskom ili Austro-Ugarskom."³¹

Friedjungovi dokumenti su se, dakle, gotovo savršeno uklapali u političku sliku tadašnje Srbije, ali su ipak bili falsifikat. Raskrinkat će ih na suđenju njihov sadržaj, a ne forma u kojoj su prezentirani pa je uzaludan bio sav Aerenthalov napor da ipak ne dođe na vidjelo kako je besramno zloupotrijebio Friedjunga i kako su lažni dokumenti mogli doći glave i Supila i prvake Koalicije.

Supilo je bio posebno na udaru. Željelo se dokazati - uz to što se u dokumentima navodi da je u više navrata dobivao novac od "Slovenskog juga" - da je bio i austrijski špijun i plaćenik mađarske Riječke gubernije, i time ga u potpunosti moralno diskreditirati i uništiti kao vođu Hrvatsko-srpske koalicije. Dovedena su i dva svjedoka, ali se veoma lako - iako su to bili teški trenuci za potpuno zabezegnuto Supilo - ustanovilo da su njihovi iskazi lažni. Supilo su u korist svjedočili čak i njegovi politički protivnici pa su lažni svjedoci - uz sav trud predsjednika suda da njihovi iskazi dobiju na težini - u potpunosti diskreditirani. No, konačno, spektakularno i za Friedjunga poražavajuće pobijanje svih optužbi protiv Supila, Koalicije i "Slovenskog juga" započelo je kad su se na suđenju pojavili svjedoci iz Srbije dr. Boža Marković, profesor krivičnog prava i krivičnog postupka na Beogradskom univerzitetu, a ujedno i predsjednik "Slovenskog juga", Ljuba Davidović, bivši ministar i predsjednik Narodne skupštine, dr. Miroslav Spaljoković, tadašnji načelnik političkog odjeljenja srpskog Ministarstva vanjskih poslova i dr. Već sam njihov dolazak u Beč na suđenje bio je hrabar čin s obzirom da su mogli doći pod udar člana 38. austrijskog Kaznenog zakona o kažnjavanju stranaca zbog počinjenog zločina veleizdaje protiv Austrije.

Već na samom početku postalo je jasno da na dokumentima potpisani Milan Stefanović očito nije tajnik "Slovenskog juga". Njegov indentitet se čitavo vrijeme trajanja suđenja nije mogao utvrditi. Na vidjelo su došle i mnoge nelogičnosti, kao npr. da se Supilu dostavljao novac za izbore, koji su već bili održani. Netočni su bili i navodi da je Davidović potpredsjednik i član "Slovenskog juga" i da su članovi neki drugi navedeni uglednici. Marković je tvrdio da nikada nije bio u Solunu, kako se tvrdi u jednom dokumentu, pa nije ni održavao veze s "mladoturcima". Osim toga, Marković je tvrdio da ne postoji u Ministarstvu vanjskih poslova dr. Stefanović, koji prema dokumentima obavještava upravu "Slovenskog juga" o refundaciji 6.000 din. doznačenih Supilu. No, odlučujuće u svjedočenju dr. Markovića je bilo to da je on u vrijeme kad je prema dokumentima predsjedavao dvjema sjednicama "Slovenskog juga" bio zapravo u Berlinu na skupštini međunarodnog društva kriminalista, za što je dokaz mogla pružiti berlinska policija, jer je tamo bio prijavljen.

I Spaljokovićevo svjedočenje je bilo efektivno. Tvrdio je da ne poznaje Pribičevića pa se prema tome nije s njime nikada ni sastao, a isto tako nikad ni on ni ministar vanjskih poslova nisu imali veze ni s Koalicijom ni sa Supilom. No najvažniji dokaz da je "njegov" dokument lažan bilo je to da se u njemu govori o zajmu koji će Srbija tek tražiti, a u stvari već ga je bila dobila i to čitavu godinu dana ranije.³²

³¹ *isto*, str. 380.

³² H. Sirotković, *nav. dj.*, str. 131-136.

Nakon tih svjedočenja javna sramota austrijskih visokih političkih krugova više se nije mogla prikriti pa se čak i nije čekao službeni izvještaj berlinske policije (stiglo 22. XII), već se odmah, 21. prosinca, po želji prestolonasljednika Franje Ferdinanda, pristupilo mirenju stranaka. J. M. Baernreiter, dvorski tajni savjetnik i bivši ministar, zamolio je Supila da pristane na pomirenje i povlačenje tužbe, jer da se tu "ne radi o Friedjungu, pa ni o Aerenthalu, već da se radi o većim faktorima i interesima, o ugledu austrijskog sudstva, o glasu (naše) diplomacije, o časti Monarhije, pa tu blamažu treba svakako zapriječiti.³³

Nakon 24 sata mučnih pregovaranja dogovoreno je da Friedjung potpiše izjavu, kojom on - razočaran da mu u toku procesa Aerenthal nije priskočio u pomoć s novim dokumentima - priznaje dokaznu snagu službeno potvrđenog boravka dr. Markovića u Berlinu, čime dokumenti koji se odnose na to razdoblje otpadaju, a ni ostali se više ne mogu uzeti u obzir. Ujedno pridodaje da je u čitavoj toj stvari, pa i prilikom ove svoje izjave, uvijek imao na umu dobrobit zajedničke domovine.³⁴

Supilo nije bio sklon nagodbi, već je predlagao da se do kraja raskrinkaju glavni akteri i glavni krivci, barem kao svjedoci, kad se i sam Friedjung na njih pozivao. Međutim, ostali članovi Koalicije, znajući tko se krije iza Baernreitera, pristali su na povlačenje tužbe protiv Friedjunga i *Reichsposta*.³⁵

Suđenje je time bilo završeno, ali način na koji je privedeno kraju nagovijestio je, na veliko Supilovo razočaranje, promjenu politike Hrvatsko-srpske koalicije, koja početkom 1910. godine sklapa sporazum s novom vladajućom garniturom Ugarske. Supilo za to optužuje hrvatske Srbe, koji nisu izdržali u opoziciji, ali razočaran je i svojim ostalim stranačkim drugovima pa istupa iz Koalicije, koju je s tolikom mukom, voljom i upornošću stvarao.³⁶

No, i za austrijsku diplomaciju i Aerenthala, afera s falsifikatima još nije bila okončana. Naime, u rujnu 1910. godine Supilu se pismom javio misteriozni Milan Stefanović, navodni tajnik "Slovenskog juga". Predstavivši se kao novinar Vladimir Vasić, on je optužio Aerenthala i Forgácha da su oni pravi autori Friedjungovih dokumenata. On sam, Vasić, bio je samo prepisivač dokumenata, koji su tako dobili "originalnost".

Supilo je s time upoznao T. G. Masaryka, koji na sastanku austrijske Delegacije 8. studenoga 1910. postavio Aerenthalu interpelaciju o tome jesu li on i njegov ured znali za sadržaj Friedjungova članka i pomogli njegovo publiciranje, te da li dokumenti potječu od samog austro-ugarskog poslanstva u Beogradu.

Aerenthal je izbjegao izravan odgovor, iako je dobro znao da dokumenti nisu bili falsificirani u austro-ugarskom poslanstvu. Ponos i taština nisu mu dopuštali da prizna kako su i austro-ugarski poslanik Forgách i on sam, ministar vanjskih poslova, nasjeli falsifikatoru Vasiću, ili nekome tko se iza njega krio. Zato je samo izjavio "... da informacije do kojih je došao Friedjung ni prije ni poslije aneksije nisu utjecale na njegove odluke niti na politiku austrougarske vlade."³⁷

³³ isto, str. 114.

³⁴ isto, str. 126.

³⁵ isto, str. 147.

³⁶ Josip Horvat, *nav. dj.*, str. 320.

³⁷ H. Sirotković, *nav. dj.*, str. 166.

Vasića su u jesen 1910. godine uhapsile srpske vlasti pod optužbom da je falsificirao dokumente koji su na Friedjungovu procesu korišteni kao dokaz o nelojalnosti Srbije prema susjednoj Monarhiji. Sudilo mu se bez prisustva javnosti, ali je Masaryku dopušteno da prati proces. Vasić je priznao krivicu i tvrdio da nema suučesnika pa je osuđen na 5 godina robije.³⁸

Međutim, ipak je ostalo nerazjašnjeno pitanje izvora Vasićevih dokumenata, jer je iz detaljnih izvještaja i analiza grofa Forgácha o čitavom slučaju Vasić, bilo vidljivo da on ipak nije bio toliko inteligentan da bi sam mogao izmisliti toliko dokumenata, u kojima su bili izuzetno spretno pomiješane istinite činjenice i lažni podaci. Jedino je bilo izvjesno da njegovi dokumenti nisu bili u interesu politike srpske vlade, koja nije željela izazivati Austro-Ugarsku, ali sva ostala nacionalna srpska udruženja pa i "Slovenski jug" mogla su imati interes da lažnim podacima prikriju svoje pravo djelovanje. Međutim, dokaza za to nije bilo kao ni za to da je Vasić bio agent ruske tajne političke policije OHRANE, kojoj je kompromitiranje Austro-Ugarske na Balkanu moglo biti u interesu, jer bi to bio dobar odgovor Aerenthalu za aneksiju Bosne i Hercegovine.³⁹

Tako je završio taj zlosretni epilog aneksione krize, koji je već tada u svoj svojoj jasnoći izbacio na vidjelo sve vanjske i unutarnje političke probleme Austro-Ugarske, koji će pet godina kasnije pružiti povod za izbijanje prvog svjetskog rata.

Livia Kardum

THE ANNEXATION CRISIS AND THE FRIEDJUNG TRIAL

Summary

The annexation of Bosnia and Herzegovina and the Bosnian crisis are only one but important fragment of the unhappy history of Bosnia and Herzegovina which today is undergoing its most tragic period. The Serbian aggression upon this area prompts us to a renewed study of some of the key conflicts over Bosnia and Herzegovina and in particular of the Austro-Hungarian annexation of Bosnia and Herzegovina which in the beginning of the twentieth century threatened Europe with turning into an open war. The Friedjung trial which accompanied this crisis reveals all the working methods of the Austro-Hungarian political leadership. The Austro-Hungarian annexation of Bosnia and Herzegovina did not result in the political stability that the Monarchy so fervently desired and it stopped the aspirations of Serbia towards the same region only for a very short time.

³⁸ isto, str. 167.

³⁹ isto, str. 175.